

Діяльність будівничих Львова першої половини XVIII ст. в контексті європейських зв'язків: особливості формування і розбудови

Собор Святого Юра, Львів

Львів відомий в історії України як унікальне місто з характерними лише для нього особливостями, симбіозом різних людських, культурних і господарських факторів, об'єднаних в єдину цілість. Залишаючись важливим урбаністичним центром Східної Європи він зберігає свою своєрідність, визначену його географічним розташуванням, в котрому тісно переплелися особливості економічного та культурного характеру цивілізацій Заходу та Сходу. Своім прихильникам і шанувальникам він готовий представити понад п'ятдесят відсотків архітектурної спадщини України, що становить також і частку світової, за що був відзначений у 1998 р. відповідним статусом в списку ЮНЕСКО.

Дослідження мистецького осередку Львова XVIII ст., зокрема його архітектурної спадщини, залишається актуальним. В українській історіографії досі налічується обмежена кількість праць із цієї проблематики. Тут не лише потрібно згадати доробок передвоєнних авторів, але й найновіші публікації молодих науковців, які подали важливі відомості щодо еволюції мистецької культури міста. Проте, навіть в роботах останніх далеко не всі характерні особливості культурного життя Львова отримали належне трактування і висвітлення. Загалом, наукові праці українських та зарубіжних вчених можна поділити на три основні групи: міжвоєнну, наукові розвідки у 50—80-х роках XX ст., та сучасну історіографію 90-х років XX — поч. XXI ст.

Початок вивчення мистецького середовища Львова XVIII ст. припадає на XIX ст., але дослідження над ним не вийшли поза впровадженням до літератури окремих фактів та пам'яток, при характеристиці яких, автори спиралися здебільшого на своє емоційне й візуальне сприйняття львівських творів мистецтва, аніж на їх комплексному аналізі. Обмеженість бібліографічно-історичної бази в українській історіографії цього часу, насамперед з історії львівської архітектури, можна пояснити декількома причинами: українські вчені намагалися побороти труднощі пов'язані з видавничою діяльністю, браком коштів, а також відсутністю, чи радше незначною кількістю науковців, які спеціалізувались у історико-мистецькому аналізі пам'яток Львова XVIII ст.

У міжвоєнний період одним з найуспішніших українських дослідників історичної спадщини міста, зокрема його архітектури, вважався В. Січинський. Він оперував значним джерельним матеріалом, зокрема, при порівнянні львівських сакральних об'єктів XVIII ст. з іншими пам'ятками Центральної Європи. В своїй праці присвяченій Святоюрському комплексу автор не лише докладно виклав свої міркування про значення в історії міста собору Св. Юра, але й відтворив процес його будівництва¹. Загальну характеристику львівської архітектури від середньовіччя до

початку XIX ст. подав у своїй статті Б. Януш². Серед дослідників, що зверталися до львівської тематики, був також І. Крип'якевич, який популяризував середньовічний Львів³.

Інтер'єр Собору Святого Юра

У міжвоєнний період львівську архітектуру XVIII ст. вивчали польські дослідники Т. Маньковський і З. Горнунґ. Останній висвітлив діяльність одних з найяскравіших представників мистецького середовища архітекторів Львова — Яна де Вітте⁴. У свою чергу, Т. Маньковський є автором низки праць, які присвячені історії будівництва сакральних та світських об'єктів у Львові та їх безпосереднім виконавцям⁵. Крім згаданих вчених, потрібно назвати Л. Харевічову, яка подала загальну характеристику історії львівських цехових організацій⁶.

У 60–80-х рр. М. Цапенко та П. Юрченко звернули увагу на розвиток архітектури Львова у рамках короткого нарису в багатотомній історії українського мистецтва⁷. У тогочасній польській історіографії вивченням А. Й. Ковальчик, який розглянув у своїй статті діяльність французького архітектора XVIII ст. Р. де Тіргайль⁸. Л. Логвин написав працю про будівничого ратуші в Бучачі — Б. Меретина та її скульптурну декорацію, а також про основні етапи розвитку українського мистецтва X–XVIII ст.⁹.

У сучасній українській історіографії маємо ряд праць про історію львівської архітектури XVIII ст. У публікаціях Д. Кривавича вказано ряд прізвищ архітекторів, що працювали у Львові. Вчений приділив увагу діяльності Б. Меретина і його "фабриці" у Бучачі, де були задіяні також шерек львівських скульпторів, зокрема Г. Пінзель¹⁰. Загальну інформацію про архітектурний заповідник Львова та безпосередніх його творців подав В. Вуйцик¹¹. Б. Возницький одну із своїх робіт присвятив особі канівського старости Миколи Потоцького — впливового мецената XVIII ст., при підримці якого у Львові і поза його межами постали шедеври архітектора Б. Меретина і скульптора Г. Пінзеля¹². Варто відзначити працю львівського дослідника В. Александровича про історію собору Св. Юра¹³. Новизною і оригінальністю відзначаються фундаментальні праці присвячені історії культури і мистецтва України, в яких, зокрема, висвітлюються характерні моменти розвитку архітектури Львова XVIII ст.¹⁴

Архівна мозаїка

Ратуша в м. Бучач

Що стосується джерельної бази дослідження, то основу його складають матеріали Центрального державного історичного архіву України у Львові, насамперед, фонди 52 (Магістрат міста Львова) та 9 (Львівський Гродський суд м. Львів, Львівської землі, Руського воєводства), у яких містяться велика кількість актових книг — свідчень, донесень, декретів та скарг; протоколів вийтівського уряду, спірних і кримінальних справ лавничого суду; судових рішень, а також актів купівлі-продажу та заповітів. Магістратські книги досліджуваного періоду збережені у доброму стані й переважно написані старопольською мовою і латинським письмом.

Серед різноманітних за своїм характером документів з важливим фактологічним матеріалом слід виділити значну кількість контрактів, угод, інвентарів, заповітів та описів майна, а також книги протоколів засідань цеху будівельників і столярів. Завдяки цим джерелам до наукового обігу було введено цікаві відомості про діяльність і повсякденне життя львівських митців. На підставі архівних документів міського лавничого суду, відкладених у фасцикулах, адміністративно-судових матеріалів міста і його мешканців маємо змогу визначити майнове становище, розміри заробітку і соціальний статус окремих майстрів у тогочасному суспільстві. Ці джерела дозволили значно розширити картину відносин між виконавцем та замовником, скласти уявлення про загальний стан будівництва у Львові XVIII ст.

Окрему групу джерел становлять документи Архіву, Бібліотеки і Музею Львівської Метрополії Латинського Обряду у Кракові — метричні книги костелу Св. Марії Сніжної у Львові з записами актів хрещення та одруження. Завдяки їм вдалося розширити картину взаємовідносин, у яких перебували між собою майстри львівського мистецького осередку. Це дало можливість дійти висновку, що окрім суто професійних інтересів, їх поєднували дружні й родинні відносини.

Цікаві матеріали до історії львівського домініканського костелу Божого Тіла містяться в Архіві Польської Провінції оо. Домініканців у Кракові (Archiwum Polskiej Prowincji oo. Dominikanów w Krakowie). На сторінках господарчих та рахункових книг домініканського ордену подано відомості про укладення контрактів з такими відомими львівськими майстрами, як М. Урбанік, а також вказуються практично невідомі імена майстрів, які були задіяні при будівництві й неодноразових реконструкціях костелу Божого Тіла у Львові.

Загалом, залучення великої кількості джерел і фахової літератури дає змогу достатньо чітко висвітлити процес формування та діяльності середовища львівських будівничих першої половини XVIII ст. і підкреслити характерні риси притаманні архітектурі Львова в даний проміжок часу.

Переходячи безпосередньо до висвітлення даного питання, варто відзначити, що починаючи з 30-х рр. XVIII ст. у Львові розпочався новий період розвитку архітектури, який увійшов в історію як епоха пізнього бароко західноєвропейської традиції. Він був пов'язаний зі відбудовою зруйнованого краю після шведської навали, громадянського протистояння у Речі Посполитій. З припиненням кровопролитних воєн у Львові відновлюється культурно-мистецьке життя, до чого значною мірою спричинилися великі магнатські родини. У місті зростає населення. З піднесенням культурно-мистецького життя сюди прибувають майстри із Заходу, вони знаходять сприятливий ґрунт для професійної діяльності. Це було зумовлено насамперед можливістю виявити себе майстром-архитектором, скульптором та малярем. Локальному "львівському піднесенню" сприяла ситуація в Європі. У великих столицях європейського континенту йшло широке будівництво сакрального та світського характеру, молоде покоління архітекторів, що серйозно прагнуло реалізувати себе у мистецькій царині, не могло уже пробитися через завису конкуренції. Тож не дивно, що деякі з них намагалися випробувати себе поза межами своєї батьківщини. Розвій планування і побудова церков, костелів і палаців позитивно вплинув також на скульптуру та малярство, які у подальшому наберуть на теренах Львова і поза ним широкого розмаху. Загалом, саме архітектори полегшували отримання праці різьбярам і малярам. Їх пов'язували не лише професійні, але й нерідко родинно-товариські стосунки, що засвідчують метричні записи та юридичні угоди серед актових матеріалів, що збереглись у Центральному історичному архіві України у Львові. Архітектори, що прибули до Львова з власної ініціативи чи на запрошення багатих шляхетських родин та керівництва різноманітних монастирів, були за своїм походженням італійцями. Саме впливи італійської традиції посідали одне з чільних місць у тогочасній архітектурі Центрально-Західної Європи. З плином часу ця ситуація поступово змінюється, і серед будівничих переважають німці, що у своїй професійній діяльності спиралися здебільшого на німецькі взірці, хоча в їхніх витворах помітні також риси італійської архітектури.

"Фірма" Бернарда Меретина

Ратуша в м. Бучач. Елемент фасаду

Як і розбудова мистецького життя міста загалом, розвиток середовища львівських архітекторів припадає на 30-ті рр. XVIII ст. і пов'язаний, насамперед, з діяльністю Бернарда Меретина. Звідки приїхав майстер до Львова, докладно не відомо. Польський дослідник Т. Маньковський висловив припущення, що Меретин міг тривалий час працювати у Швейцарії і Південній Німеччині, де познайомився з такими відомими архітекторами, як Каспер Моосбрюгер та Петер Тумб¹⁵. Прізвище Бернарда Меретина, або Меретінера зустрічаємо у львівських міських актах уже від 1738 р.¹⁶. На користь висновку, що він міг бути німцем за походженням, свідчить факт, що майстер підписувався під документами німецькою готикою, але на італійський манер "Merettini"¹⁷. Відомо, що майстер був одружений і мешкав у кам'яниці Гонсьоровської, неподалік римо-католицької катедри (тепер вул. Театральна, № 9)¹⁸. На початку свого перебування у місті (1742) Меретин тимчасово оселився у монастирі кармеліток взутих¹⁹, костел яких перебудовував, а вже пізніше, з 1757 р., зайняв частину вищезгаданої кам'яниці удови покійного шевця Матвія Гонсьоровського²⁰. Від самого початку його діяльності у Львові до міської влади надходили скарги від будівничого цеху, який висловив протест, що Б. Меретин сконцентрував у своїх руках виконання найважливіших будівельних робіт і тому ізолював від участі в них цехових майстрів. Така скарга надійшла у 1744 р.; цех звинуватив Б. Меретина у контролюванні більшості житлових, палацових і сакральних об'єктів у місті, переманюванні до себе найкращих спеціалістів²¹. Але користуючись протекцією впливового на той час у місті радника, доктора медицини Карла Гарані, для якого Б. Меретин перебудував двір біля Галицької брами*, та інших могутніх протекторів, майстер не звертав на скарги уваги²². Врешті 1745 р. він отримав титул королівського архітектора, що виводило його поза рамки цехової юрисдикції²³.

Діяльність Б. Меретина розгорталася як у Львові, так і поза його межами. Він багато працював над замовленнями канівського старости Миколи Потоцького. Протекторат такого впливового мецената як М. Потоцький, дав можливість Б. Меретину безперешкодно виконувати інші проекти. Зокрема, у 1740 р. майстер очолював будівництво костелу в Наварії поблизу Львова, фундації Мартина Венявського, власника місцевих маєтностей²⁴. На 1743 — 1744-ті рр. припадає розбудова львівського костелу кармеліток взутих²⁵, який на початку XIX ст. Ю. Бем перебудував на бібліотеку для Максиміліана Оссолінського та помісіонерського костелу в Городенці, фундації М. Потоцького²⁷.

Очевидно, на той час Б. Меретин посів у місті надійну позицію, щоб сконцентрувати для своєї будівельної майстерні більшість замовлень. Унікальною спорудою світського характеру є ратуша в Бучачі, вибудована коштами М. Потоцького. Невідомою залишається дата будівництва, хоча приблизно її можна визначити 1743-1758-ті рр.²⁸.

Б. Меретин зібрав досить чисельну групу працівників для втілення своїх проектів. Наприклад, в Бучачі з фірмою Б. Меретина співпрацювали декілька відомих різьбярів зі Львова. Як зазначав польський дослідник Збігаєв Горнунг, дець близько 1750 р. групу різьбярів будівельної фірми Б. Меретина у Бучачі очолив відомий скульптор Йоган Георг Пінзель, який за проектом архітектора зробив дві фігури, що стояли при дорозі до Бучача — Св. Яна Непомука (1750) і Богородиці (1751)²⁹. У групі також працював інший різьбяр, учень Й. Пінзеля і Б. Меретина, Матвій Полейовський³⁰. Присутність цих та інших майстрів у фірмі Б. Меретина свідчить про її високу кваліфікацію.

Костел Успіння Богородиці у с. Наварія

Організацію майстерні чи радше будівельну "фабрику" Меретина охарактеризував польський дослідник Пйотр Красни. Йому вдалося не лише прослідкувати окремі моменти з професійного життя майстра, але й відтворити внутрішню схему діяльності "фірми", беручи її за основу досвід роботи середньовічної майстерні загалом. Вчений висловив думку, що існування постійної "фабрики" з великою кількістю робітників полегшувало архітекторові пошук та реалізацію

замовлень. Працюючи під керівництвом однієї людини, робітники вдосконалювали свої професійні навички, однак при тому втрачали можливість діяти самостійно — їхня роль зводилася лише до механічного виконання чи копіювання задумів архітектора. Про кількісний склад фірми Б. Меретина свідчить той факт, що лише для перебудови невеличкого костелу кармеліток взутих у Львові майстер залучив тридцять челядників-каменярів, а в Наварії і львівському костелі сакраменток — по п'ятнадцять у кожному³¹. Загалом, виконані фірмою роботи свідчать, що Б. Меретин мав попередню значну практику з будівництва. Він, очевидно, певний час працював у Варшаві, де добре зарекомендував себе при дворі короля Августа III. Підтвердженням цього є наданий йому титул королівського архітектора³².

На 26 червня 1744 р. припадає перша угода Б. Меретина щодо будівництва нового катедрального собору Св. Юра у Львові³³. До укладення контракту певною мірою причетні кармелітки, які рекомендували Б. Меретина фундаторам церкви — Леву та Афанасію Шептицьким³⁴. На жаль, А. Шептицький, з яким архітектор мав договір, у 1746 р. помер. З листа його наступника, єпископа Льва Шептицького, до римської курії від 1761 р. довідуємось, що стара церква була розібрана в 1744 р.³⁵ 31 березня 1750 р. датована наступна угода Л. Шептицького з майстром, за якою Б. Меретин надалі залишався керівником будівництва³⁶ і отримував річну пенсію 40 червоних зл.³⁷ Одночасно, за контрактом від 2 березня 1746 р., він завершував у Львові для сокальського старости Атександра Бекерського будівництво палацу, що не зберігся до наших днів³⁸.

Найкращий матеріал, необхідний для будівництва, добували в околицях Миколаєва на Дністрі — в селах Красові, Дроговижі, Демні. Для спорудження собору св. Юра використовували камінь-вапняк з каменоломні с. Поляни поблизу Щирця³⁹, а цеглу довозили з цегельні на Яворівщині⁴⁰. Каменоломня належала до львівського староства, але нею дозволяли користуватися єзуїтам та бернардинцям для потреб монастирів. Крім білого каменю-вапняку з Поляни, львівські майстри мали ще й місцеве каміння, щоправда гірше за якість, яке добували в околицях міста — Голоску, Знесінні, Кривчицях та Личакові⁴¹. Відомо, що Б. Меретин закуповував будівельні матеріали в декількох львівських підприємців, а саме Іцка Марковича, Ізра'шя Юзефовича, Давидка Абрамовича, Нафтули Львівського⁴². Що стосується коштів, то на єпархіяльному соборі у Перегінську 15 травня 1750 р., зібрану суму — 116820 зл. поділили на дві частини: одну половину передали на побудову церкви, другу — на семінарію. Окрім цього, всі парохі додавали щороку в скарбницю "...по шістакові до кожного золотого столового"⁴³.

Костел Непорочного Зачаття Діви Марії у с. Городенка

За перебігом робіт крім Б. Меретина наглядав також призначений Л. Шептицьким адміністратор — о. Арсен Сіницький, але згодом його звільнено від цих обов'язків, оскільки Львівське середовище архітекторів 30-70-х рр. XVIII ст. вирішено, що подвійне керівництво тільки затьмає процес будівництва⁴⁴. Тому в третій угоді від 14 лютого 1754 р. Б. Меретин виступав уже як одноосібний керівник-архітектор будівництва з оплатою 160 зл. і річною пенсією у розмірі двох тисяч злотих, яку він мав отримувати щопівроку двома частинами⁴⁵. Лише в четвертій угоді від 26 лютого 1756 р. Меретин зафіксований як своєрідний підприємець, що зобов'язався закінчити будівництво собору за певну суму⁴⁶. Відомо також, що він — автор проекту декорації церкви. Цікавим є той факт, що Л. Шептицький хотів зробити деякі зміни в декорації собору: кам'яні ліхтарі, які б оздоблювали храм назовні, мали бути заскленими "dla illuminacii ab extra". Очевидно, митрополит мав намір використати це для урочистостей, в ході яких собор виглядав би ще пишніше й імпазантніше. Проте Б. Меретин переконав його відмовитись від цього задуму⁴⁷. Повністю закінчити останню роботу Б. Меретина не вдалося через критику інженера-капітана П'єра Ріко де Тіргайля, який у 1756—1759-х рр. служив капітаном королівської піхоти великої коронної булави і був військовим інженером, але займався й цивільним будівництвом⁴⁹.

П'єр де Тіргайль народився близько 1725 р.⁵⁰. До прибуття до Львова він довгий час мешкав і працював у Варшаві, де й одружився 11 листопада 1753 р. з панною Цецевичовною, донькою

писаря⁵¹. Протектором П. де Тіргайля у Речі Посполитій виступав Ян Клеменс Браницький, великий коронний гетьман, для якого архітектор виконував замовлення. Тіргайль відвідав також Іспанію, де у провінціях, які потерпали від браку води і посухи, ознайомився з планами млинів із застосуванням людської сили⁵². Цей досвід знайшов своє відображення у творчості майстра і на терені Львова, про що мова піде дещо далі.

Діяльність П'єра де Тіргайля у Львові розпочалася контрактом від 13 вересня 1759 р. для коронного підчашого Фелжса Чацького, який очолював королівську комісію, що займалася розв'язанням міських справ. Майстер опрацював проект будинку за єзуїтською хвірткою, беручи на себе здійснення цього проекту⁵³. Проте, отримавши частину грошей, П. де Тіргайль не закінчив роботу, за що Ф. Чацький притягнув майстра до судової відповідальності⁵⁴. На Галицькому передмісті під керівництвом П'єра де Тіргайля збудовано для надвірного ловчого Антонія Бельського палац⁵⁵. У 1756 — 1760-х рр. за дорученням київського воєводи Франциска Потоцького архітектор розробив плани перебудови родинних палаців Потоцьких в Кристинополі⁵⁶ і Переспі⁵⁷. Маємо також відомості про його проект і будівництво для львівських бернардинів млина оригінальної іспанської конструкції. Цей млин зацікавив коронного гетьмана Я. Браницького, про що свідчить його прохання до архітектора надіслати копло проекту і виконання моделі⁵⁸. Як бачимо, Тіргайль добре зарекомендував себе серед львівської магнатерії, що дозволило йому отримувати замовлення й поза містом. Як свідчить З.Горнунг, близько 1760 р. П'єр де Тіргайль залишив Львів і виїхав знову до Варшави для опрацювання планів її забудови. Зокрема, однією з його робіт вважають палац магнатського роду Мнішек⁵⁹, хоча цю версію заперечив Є.Ковальчик⁶⁰.

Костел Всіх Святих у с. Годовиця. Фото: Христина Одуха

У Львові майстер виступав у ролі радника, консультанта з питань будівництва при митрополиті Л. Шептицькому. Очевидно, залишаючись прихильником французьких взірців, зокрема Версалю, П. де Тіргайль потрактував стиль церкви св. Юрія як застарілий. Не слід відкидати також і професійні амбіції. Коли ця критика дійшла до Льва Шептицького, він вирішив розірвати з Тіргайлем контракт⁶¹. Вчинок митрополита можна зрозуміти, адже на будівництво собору зібрали значні кошти — лише на зведення церкви і духовної семінарії витрачено 116820 зл., а на остаточне завершення робіт виділено ще 147383 зл.⁶² Тим часом Б. Меретин 3 листопада 1758 р. подав позов до суду за невмотивовані обвинувачення. Окрім цих проблем, сімейні негаразди** позначилися на здоров'ї архітектора, і невдовзі він помер⁶³. В. Вуйцику вдалося встановити точну дату смерті майстра. Досі у літературі називали лише рік — 1759. Тепер можна стверджувати, що майстер пішов з життя десь між 3 і 4 січня 1759 р. .

До творчого архіву Б. Меретина у Львові слід віднести будівництво костелу і монастиря сакраменток⁶⁵, палацу Сапєг, перебудову давньої кам'яниці Алембековської, яка належала радникові магістрату Карлові Гарані** та кам'яниці Землянської (Ринок, 33)⁶⁷. У 1747 р. за дорученням архієпископа Миколая Вижицького майстер надав нових стилістичних форм давньому театинському колегіуму (вул. Замарстинівська, 9), де мали осісти оо. місіонери. За свою роботу Б.Меретин отримав 14 тис. зл.⁶⁸ Про участь архітектора у декоруванні внутрішніх приміщень свідчить також палац архієпископів у львівському Ринку (1758)⁶⁹.

За проектами архітектора збудовано також костели в Годовиці коло Наварії (1758), Берездівцях (1771), Лопатині (1772), Коломиї (1775) (у 1830 згорів і був перебудований в 1895) і Буську (1780) фундації архідиякона Степана Мікульського⁷⁰. Т. Маньковський приписував до творчої спадщини Б. Меретина костел у Винниках з 1738 р., фундатором якого був львівський єпископ-суфраган Самуель Гловінський⁷¹. В. Вуйчик вважає це твердження хибним, оскільки храм будувався на кошти люблінської воєводини Маріанни Тарло⁷². Зазначені роботи фундації М. Тарло дослідник відносить до реконструкції винниківської резиденції С. Гловінського. В. Вуйцикові вдалося відшукати досі не знані в літературі нові факти про діяльність Б. Меретина: виконання проектів камінів, печей і коминів у кам'яницях та палацах львівських магнатів. Зокрема, такі

роботи проведено у 1749 р. в кам'яниці Жевуських⁷³. 27 березня 1746 р. черський каштелян Казимир і Рудзинський уклали з Б. Меретином угоду на виставлення двох печей і виведення над дахом коминів. Одна піч мала бути виставлена "саксонським стилем", а друга львівським. Щодо першої, мова йде про копіювання популярної у першій половині XVIII ст. мейсенської порцеляни, що відзначалася притаманним лише їй вишуканим декором. Таку ж роботу майстер виконав у 1753 р. в палаці підвояводи львівського і коломиїського ловчого Яна Лаского⁷⁴.

Костел Непорочного зачаття Діви Марії у смт. Лопатин

Б. Меретин після своєї смерті залишив дружину Анну, доньку Франциску і сина Юзефа. Вдова мала клопоти з боргами, хоча майстра і вважали у місті досить заможною людиною — він мав власну кам'яницю, в монастирі кармеліток взятих зберігав свій капітал у сумі 3021 червоних зл., 1675 тинфів, а також діаманти та прикраси⁷⁵. Одним із кредиторів Б. Меретина був І. Маркович, у якого архітектор закупив будівельні матеріали для своїх "фабрик" на суму 1206 зол.⁷⁶. Дружина покійного майстра через два роки вдруге вийшла заміж за якогось Стшалковського⁷⁷. Про те, чи син продовжив справу батька відомостей відшукати не вдалося. Слід зауважити, що донедавна Юзеф Меретин виступав у польській історіографії як трагічно загиблий на час смерті свого батька⁷⁸. Однак, на підставі архівних матеріалів можемо заперечити таке твердження. Ю. Меретин виступав 1761 р. разом із сестрою, яка була заміжня за Войцехом Балицьким⁷⁹, в судовій справі проти пань Бужицької, Вишатицької та її сина за словесні образи і побиття⁸⁰. При розгляді справи присутніми були відомий львівський гравер Іван Филипович, лавник, маляр Яценти Сегін і столяр Мартин Кадальський, очевидно, як свідки⁸¹.

Що стосується майстерні Б. Меретина, то після його смерті вона існувала не довго. Можливим також був її поділ на декілька дрібних груп, якими керували найкваліфікованіші помічники Меретина.

Цікавим є процес перебігу самого будівництва у XVIII ст., обов'язків архітектора та оплати його праці. Перед тим як приступити до роботи, він повинен був скласти проект, так зв. "абрис" і модель об'єкту, й узгодити із замовником, на підставі яких прав очолюватиме будову. З одного боку, майстер виступав як виконавець суто технічних завдань. Здебільшого, він слідував за перебігом будівельних робіт і отримував щомісяця або за рік так зв. пенсію — обумовлену контрактом суму грошей. Деколи поряд з ним присутній префект, відповідальний за фінансові справи з правом винаймати робітників. З іншого боку, архітектор міг бути одноосібним керівником: особисто завідував фінансами, складав кошторис і організовував майстрів, що мали належати до його "фабрики". Залишаючись керівником будівництва, майстер зобов'язувався у визначений термін закінчити всі праці й здати об'єкт замовникові "під ключ". Такий варіант вважався вигіднішим для архітектора, оскільки надавав йому більшу свободу у веденні справ. Не можемо також відкидати припущення щодо можливості додаткового способу поліпшення свого майнового становища за рахунок будови. Зважаючи на те, що основними замовниками на той час були магнатські родини, церкви та монастирі, митці оперували значними сумами наданих їм грошей. Це призводило до того, що не тільки архітектори, а й скульптори та малярі мали часті сутички на правовому ґрунті з представниками цехових організацій, які намагалися не допустити зосередження в руках "партачів" великої кількості замовлень, через що цехи могли втрачати фінансові надходження до своєї скарбниці.

Костел Заручин Марії та монастир сакраменток, Львів.

Боротьба з "партачами", які в обхід цехового статуту керували кількома будівельними "фабриками", активізувалася вже з початку 40-х рр. XVIII ст. У 1742 р. майстри мулярського цеху Войцех Мрочковський і Шимон Кустош подали скаргу на Миколу Соколовського, який не належав до цехової організації і керував декількома "фабриками"⁸². Про самого Ш. Кустоша відомо з міських актів, що він є "... з діда прадіда майстер" і хрещений в латинській катедрі⁸³. У 1742 — 1744-х рр. розпочато будівництво палацу Олександра Бекерського поблизу костелу капуцинів, пізніше францисканців⁸⁴. Виконавцем запрошено Шимона Кустоша, який іменувався як "magister artis muratoriae"^{**} і належав до мулярського цеху від 1742 р., про що СВДЧИТЬ сплата 56 зл.⁸⁵. О. Бекерський вів з Ш. Кустошем судовий процес, маючи на меті вирішити суперечки навколо деяких доповнень, які стосувались угоди⁸⁶. Однак, в угоді не зазначено, чи Ш. Кустош робив також проект цього палацу^{***}. Знаємо лише, що він був усунений від робіт, і його місце посів Б. Меретин⁸⁷. Незважаючи на доволі суворі заходи, які практикувались у тогочасній судовій практиці — ув'язнення у в'язниці "Ангелик"⁸⁸, штрафи та тілесні покарання, майстри продовжували очолювати будівництво одночасно декількох об'єктів. Наприклад, член мулярського цеху Йосиф Дубльовський — у 1767 р. стояв на чолі восьми "фабрик"⁸⁹. Й. Дубльовський належав до цеху з 1765 р.⁹⁰. Майстер досить активно проявив себе на львівському ґрунті, свідченням чого є чисельні скарги його товаришів з фаху до міського суду, що він залучений до праці на кількох будівельних "фабриках" у місті⁹¹. Проте Й. Дубльовський не зважав на скарги. У 1767 р. він керував "фабрикою" у генерала коронних військ, перемишльського підчашого Роха Вінявського (Театральна, 10), а через два роки побудував поряд кам'яницю для раделицького старости Франциска Дівича (Театральна, 8)⁹². У 1773 р. за проектом Петра Полейовського майстер збудував будинок на вулиці Вірменській, 17 для львівського земського судді Йосифа Падлевського⁹³, а в 1776 р. кам'яницю Зухоровичівську (Староєврейська, 16)⁹⁴. Й. Дубльовський брав також участь у комісіях з питань будівництва у місті. Зокрема, одна з них за участі П. Полейовського і майстра мулярського цеху А. Міцкевича була скликана у 1771 р. для розслідування порушень, допущених при реконструкції двору королівського підчашого Ю. С. Паславського на Галицькому передмісті⁹⁵. Майстер виконав також роботи в катедральному латинському костелі у 1775 — 1780 і 1786 — 1789-х рр. та деякі інші на Святоюрській горі⁹⁶.

Майстер-будівничий Мартин Урбанік

Палац Любомирських у Львові

Ще один майстер, що допомагав Б. Меретину, був Мартин Урбанік. Канівський староста Миколай Потоцький, який у 1761 р. називає його своїм архітектором, доручив майстрові зведення бучацького парафіяльного костелу, запроектованого Б. Меретином⁹⁷. Відомо, що М. Урбанік родом із Замостя⁹⁸. Він одружився з Агнешкою з Райхів і мав доньку Антоніну та сина Вінцента⁹⁹. У 1745 р. М. Урбанік керував будівництвом костелу львівських домініканців, згідно з проектом Яна де Вітте, оскільки останній був військовим і служив поза Львовом¹⁰⁰. Кошти на будівництво надав Юзеф Потоцький¹⁰¹. Спочатку керівництво костелу і монастиря в особі пріора о. Никифора

Гадзевича у 1745 р. надало право розібрати храм представникам будівельного цеху, але через повільне виконання робіт домініканці відмовились від цих послуг¹⁰². Того ж року о. Н. Гадзевич уклав на три роки угоду з М. Урбаніком, за якою майстер вважався "монастирським архітектором" і отримував постійну плату та пенсію, спочатку в розмірі 32, а потім 50 червоних зл. аж до своєї смерті в 1764 р.¹⁰³. У 1745 р. пріор о. Н. Гадзевич підписав річний контракт з каменярем Юзефом Федевом, який мав щотижня плату в розмірі 10 зл.¹⁰⁴. На кінець 1746 р. закінчено фундаменти майбутньої святині¹⁰⁵. Насамперед споруджено каплицю Потоцьких — фундаторів костелу, в яку помістили коронований образ Богородиці¹⁰⁶. Ю. Потоцький всіляко сприяв будівництву, надаючи необхідну допомогу. Завдяки його старанням міська влада дозволила домініканцям прокласти тимчасовий міст через міські вали для вивезення будівельного сміття, а в прилеглих баштах зберігати речі, необхідні для здійснення робіт¹⁰⁷.

Після цього М. Урбанікові, вже як відомому архітекторові, доручили низку важливих "фабрик" у Львові та поза його межами. Проти цього виступав місцевий цех будівельників, який був фактично усунений від робіт. Задоволені рівнем виконання замовлення, домініканці вирішили продовжити співпрацю з М. Урбаніком. Новий пріор монастиря о. Ангел Поликовський у 1749 р. уклав з майстром нову угоду¹⁰⁸. Архітектор отримував щорічну платню у розмірі 32 червоних зл., а також додатково 50 зл.¹⁰⁹. Цього ж року контракт знову підтверджено, але тепер Урбанікові підвищили платню до 1 тис. зл. Таку суму майстер забрав двома частинами. Окрім цього, монастир дав йому дозвіл на вивіз 50 возів дерева для опалення з лісів, якими володіли домініканці¹¹⁰.

М. Урбанік не лише виконував проекти Я. де Вітте, але й був самостійним творцем. Ще 1745 р. Михайло Казимир Радзивил довірив йому відновлення свого двору, розташованого на Краківському передмісті Львова¹¹¹. На 1748 р. припадає реконструкція під його керівництвом знищеного пожежею монастиря бенедиктинок¹¹². Пізніше львівські домініканці доручили йому будівельні роботи при фасаді свого семінарійного костелу св. Марії Магдалини і св. Томаша, розташованого поза мурами міста¹¹³. Проте цех висловив протест стосовно порушення своїх привілеїв і виступив із судовим позовом. Вирішення цієї справи завершилося у 1753 р., коли пріор о. Анатолій Дер'якубович виграв процес у суді з представниками цеху будівельників й остаточно обстоював права М. Урбаніка. Завдяки старанням керівництва монастиря і віленського воєводи, великого гетьмана литовського Кароля Радзивила, майстер отримав 17 березня 1753 р. королівський привілей, що дозволяв йому незалежно працювати за своїм фахом¹¹⁴. Члени цеху не хотіли з цим погодитися і чинили перепони в будівництві костелу.

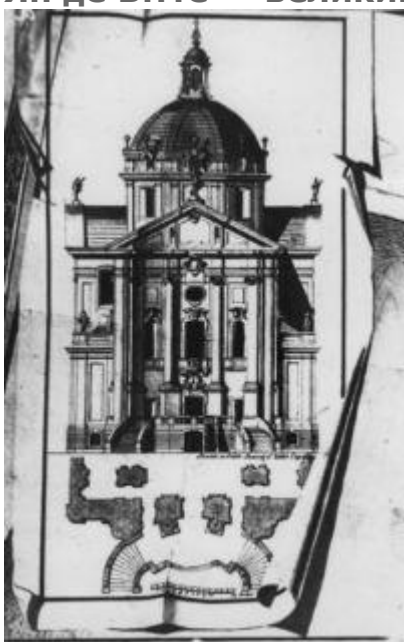
Костел Святої Марії Магдалини у Львові

Такі намагання цеху оборонити свої права були цілком закономірними, адже йшлося про його існування. Водночас дедалі більше майстрів прагнули вільного ринку з його конкуренцією, високими заробітками і хотіли вийти з цеху, щоб позбутися обмежень, які гальмували їхню діяльність. 12 листопада 1757 р. до міських властей надіслано скаргу від домініканців щодо свавілля цеху. Справа набула такого широкого розголосу, що в неї втрутився король Август III, який прислав до міста для розв'язання цієї проблеми свого комісара — Фелікса Чацького¹¹⁵. Останній вирішив питання на користь домініканців. У 1753 — 1758-х рр. М. Урбанік закінчив раніше розпочате будівництво домініканського храму Божого Тіла у Львові¹¹⁶. Залишаючись незалежним будівельним підприємцем, М. Урбанік до самої смерті мав клопоти з цехом, який постійно звинувачував його у перехопленні робіт у місті, зокрема кварталі вулиці Вірменської, "фабрики" у вірменських бенедиктинок, францисканців (Св. Хреста), домініканок*. Майстер керував також роботами в кам'яниці Якова Морунського і будинку коло церкви Св. Духа¹¹⁷. Після смерті Б. Меретина у 1759 р. М. Урбанік очолив будівництво палацу Любомирських (Ринок, 10) у Львові, хоча головним архітектором залишався Ян де Вітте, який практично весь час перебував у Кам'янці-Подільському і приїжджав лише перевірити виконання робіт¹¹⁸. Проте смерть не

дозволила й М. Урбаніку завершити цю справу. Так само до кінця свого життя він виконував замовлення для львівського костелу домініканців, де востаннє взяв плату 24 березня 1764 р. (288 зл.), а вже 9 квітня було відомо про його смерть¹¹⁹. Загалом, серед архітекторів Львова XVIII ст. М. Урбаніка слід віднести до поширеного в тогочасній Європі типу майстрів: майстер-будівничий, який довів свої цехові навички до високого професійного рівня, отримавши визнання та титул королівського архітектора.

Після смерті М. Урбаніка керівництво монастиря домініканців вирішило запросити на його місце Христофора Муратовича, брат якого Ян був у монастирській капелі. Х. Муратович (або Мурадович) повернувся незадовго до цього з навчання в Італії, де брав участь в щорічному конкурсі Академії Св. Луки в Римі¹²⁰. Попри це, спроектований ним план однієї з каплиць керівництво монастиря не схвалило. В рахунках домініканського костелу його ім'я зустрічаємо вперше 8 квітня, коли отримує 250 зл., потім 19 серпня забирає 154 зл. У 1765 р. Х. Муратовичу виплатили ще 72 зл. Майстер також відновлював костел після пожежі 1766 р.¹²¹. Ця пожежа могла спричинити усунення Х. Муратовича від керівництва 26 серпня 1766 р. — можливо, домініканці висловили йому обвинувачення у недогляді¹²². Окрім роботи в монастирі, Х. Муратович займався власними проектами. Зокрема, у 1767 р. він виконав план кам'яниці для коменданта львівського гарнізону Ф. Коритовського (Ринок, 29)¹²³.

Ян де Вітте - "великий архітектор Польщі"

Ян де Вітте. Проект фасаду костелу в Бердичеві

Видатним архітектором, діяльність якого у Львові припадає на середину XVIII ст., був Ян де Вітте. На відміну від Т. Маньковського, що вважає датою його народження 26 лютого 1716 р., З. Горнунг подає 1709 р.¹²⁴. Ян-син старшого Яна де Вітте і Констанції, дівоче прізвище якої невідоме. З прізвища "де Вітте" можна зробити висновок, що воно може бути голландського походження. У Яна-старшого був також ще один син, Антоній, охрещений в катедральному костелі Кам'янця-Подільського 16 вересня 1720 р.¹²⁵. В молодому віці він вступив до місцевого монастиря домініканців, прийнявши ім'я Томаш; близько 1745 р. був священником у Теребовлі, а 1778 р. — парафіяльним священником у Жванці¹²⁶. Пізніше Антоній виступив посередником між монастирем домініканців і Яном де Вітте в питанні будівництва їхнього костелу у Львові¹²⁷.

Ян де Вітте здобув військову освіту, вивчаючи основи фортифікаційної справи та архітектури. Ймовірно, що для вдосконалення освіти він виїжджав за кордон, але конкретних свідчень про це немає. Відомо тільки, що коли йому виповнилось 17 років, він 26 лютого 1726 р. вступив до артилерійського корпусу в Кам'янці-Подільському. Його військова кар'єра швидко просувалася. У 1735 р. Ян одружився з донькою летичівського підчашого Маріанною Любонською, яка була на декілька років старшою від нього¹²⁸. Можна висловити припущення, що цим шлюбом де Вітте мав на меті зміцнити своє матеріальне та суспільне становища. Бездоганною службою та професіоналізмом Ян привернув увагу коронного гетьмана Вацлава Жевуського, а потім і самого короля Станіслава Августа Понятовського. їхня підтримка могла допомогти в його подальшій кар'єрі. Офіцер-інженер Ян де Вітте був представником характерного для Європи XVIII ст. типу будівничих, які окрім військової професії займалися і цивільною архітектурою.

Архітектурна творчість майстра обмежувалась складанням проектів будівель — їх виконання він доручав професійним будівельникам. Де Вітте лише наглядав за перебігом робіт, вносячи певні корективи. Свою діяльність розпочав близько 1736 р., і його першою роботою було планування костелу оо. кармелітів босих в Бердичеві, будівництво якого розпочалось 1737 р. під керівництвом Григорія Тарновського¹²⁹. Побудова бердичівського костелу кармелітів босих

принесла де Вітте славу "великого архітектора Польщі"¹³⁰. Після завершення цього проекту він отримав певну кількість пропозицій, втім також і в своєму рідному місті. Серед його праць на місцевому ґрунті треба відзначити костел домініканців, який розпочали реставрувати у 1737 р. коштами Михайла Франциска Потоцького, а також вірменський костел св. Миколая¹³¹. З проектів світських будівель середини XVIII ст. у Кам'янці-Подільському реалізовано проект будинку, де пізніше розташовувалась пожежна частина, а в 1770 р. — кам'яниці комендатури фортеці¹³².

Домініканський костел у Львові

Слава про талановитого архітектора досягнула і Львова, що був тоді провідним мистецьким центром на західноукраїнських теренах. Старий костел домініканців Божого Тіла вже давно потребував реконструкції, а її затягування могло призвести до руйнації. Тож не дивно, що керівництво домініканського монастиря зупинило свій вибір на талановитому архітекторові, до чого доклав частку зусиль і брат Яна — о. Томаш, посередник при укладанні угоди¹³³. Завдяки фінансовій допомозі Юзефа Потоцького будівництво костелу розпочалося негайно¹³⁴. У 1748 р. старий костел частково розібрали, залишивши тільки ті частини, що могли бути використані як опори для нового храму. Право закладення першого каменя 12 серпня 1749 р. було надано фундаторові Ю. Потоцькому¹³⁵. Без сумніву, проект домініканського костелу можна вважати найвищим злетом професійної діяльності Яна де Вітте. Зазначимо лише, що взірцем для майстра був віденський костел св. Карла Боромео авторства Погана Бернарда Фішера фон Ерлаха¹³⁶. З рахунків відомо, що безпосередньо побудовою костелу в 1745-1764-х рр. керував М. Урбанік, про якого йшлося вище¹³⁷. Завдяки цьому талановитому будівничому Ян де Вітте зміг реалізувати свої творчі задуми. Не слід забувати, що в цей час Б. Меретин працював над планами будівництва собору св. Юра. Тому метою Яна де Вітте було не поступитися в майстерності перед таким суперником, і на львівському ґрунті постали два чудові витвори архітектури XVIII ст.

Ян де Вітте відвідав Львів декілька разів впродовж 1744 — 1768-х рр.¹³⁸. З Горнунґ висуває припущення, що львівські домініканці могли доручити архітекторові також опрацювання планів розбудови фасадів їхнього костелу Марії Магдалини, що знаходився за межами міста, але, як уже зазначалося, керував цими роботами М. Урбанік¹³⁹. Ян де Вітте у 60-х рр. був довіреною особою брацлавського воєводи, князя Станіслава Любомирського при будівництві його львівської резиденції, що розпочалося навесні 1763 р.¹⁴⁰ Він також автор проектів перебудови волинської резиденції С. Любомирського в Рівному¹⁴¹. Точної дати, коли йшла перебудова не встановлено, однак можна припустити, що в 1765 — 1770-х рр.¹⁴² П. Красни зазначає, що Ян де Вітте був також причетним до будівельних робіт у Купині (Поділля), що стосувалися місцевого костелу кармелітів босих та замку Потоцьких у Чорткові¹⁴³, а також замку в м. Кривче, який Марія з Кутських віддала у посагу своїй доньці Маріанні. Підтвердженням може бути лист архітектора до Маріанни з Кутських Потоцької від 30 червня 1763 р., в якому майстер обіцяв приїхати для обговорення "фабрики" в Кривче¹⁴⁴. На жаль, через брак писемних джерел не можемо з впевненістю говорити про участь архітектора у цих проектах. Нагадаємо лише, що Я. де Вітте також колись співпрацював з кармелітами босими на їхній "фабриці" в Бердичеві. Згідно з планами майстра було збудовано дерев'яну каплицю в Почаєві, куди помістили відомий чудотворний образ Богородиці¹⁴⁵. Ян де Вітте помер у Кам'янці 22 грудня 1785 р.¹⁴⁶

Серед архітекторів, відомих своїми працями у Львові, треба назвати Юзефа II Фонтана. Ю. II Фонтана народився у 1670 р. у князівстві Мілан, провінції Комо (Північно-Західна Італія)¹⁴⁷. Він походив з родини, що мала глибокі мистецькі традиції починаючи від XV ст. Дехто з представників цієї родини емігрував у інші європейські країни, зокрема, до тогочасної Речі Посполитої. (Слайд) Близько 1730 р. Ю. II Фонтана збудував для архієпископа Яна Скарбка палац львівських католицьких архієпископів в Оброшино поблизу Львова, а в 1747 р. — будинок колегіуму піярів у Варшаві¹⁴⁸. Припускають, що його син Якуб за зразком варшавського колегіуму розпочав будівництво аналогічної резиденції у Львові, яку фундував львівський єпископ-суфраган Самуель Ґловінський¹⁴⁹. Акт фундації С. Ґловінського був затверджений 14 листопада 1748 р. декретом короля Августа III¹⁵⁰. У декреті майстра названо "першим архітектором його королівської величності"¹⁵¹.

З поодиноких постатей першої половини XVIII ст варто згадати у львівських міських актах у 1729 р. магістра мулярської справи Йоаннеса Гербути, який судився з якимось Мартином Пшегалінським¹⁵². Відомо, що майстер одружився у 1747 р. Він узяв шлюб у костелі Марії Магдалини у Львові з Аґнетою Амалонічовською¹⁵³.

"Фабрики" проти цехів

Костел Святого Карла у Відні

Таким чином, у розвитку львівської архітектури другої третини XVIII ст. найбільшого розмаху досягло будівництво об'єктів сакрального характеру. Аналіз відомостей з історії львівського середовища архітекторів показав, що найпомітніший слід залишили майстри 30–50-х рр. XVIII ст. Творчість архітекторів у Львові показала досить скромну активність місцевих митців й засвідчила цілковите домінування у їхньому середовищі провідних будівничих з-поза меж міста.

У своїй діяльності вони були змушені протистояти місцевому цеху, а деяким із них вдалося отримати над останнім ряд перемог на правовому ґрунті завдячуючи впливовим меценатам, а також королівським привілеям, що звільняли їх від претензій міських влад та цехової організації. Не останню роль в цьому протистоянні відігравав також процес організації митцями навколо себе працівників у своєрідні майстерні-"фабрики". Це явище активно проявилось також і в скульптурі. Завдяки "фабрикам" деякі митці отримали можливість контролювати більшість замовлень у самому місті та поза його межами. Зокрема, таким прикладом може бути Б. Меретин, М. Урбанік. Львівські споруди Я. де Вітте, П. де Тіргайль, Ю. II Фонтана засвідчили іншу тенденцію тогочасної мистецької культури — діяльність військових інженерів-проектантів.

Загалом, архітектори першої половини XVIII ст., незважаючи на перепони з боку цехової організації, зуміли отримати над нею кілька блискучих перемог і відобразили у львівській бароковій архітектурі кращі риси західноєвропейської традиції, про що свідчать створені ними будівлі світського і сакрального характеру.

Орест Лильо,
кандидат історичних наук

1. Сичинський В. Архітектура катедри св. Юра у Львові. – Львів, 1934.
2. Janusz B. Zabytki architektury Lwowa // Lwów dawny i dzisiejszy. Praca zbiorowa pod redakcją B. Janusza. – Lwów, 1928.
3. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. – Львів, 1932.
4. Hornung Z. Jan de Witte architekt kościoła dominikanów we Lwowie. – Warszawa, 1995.
5. Mańkowski T. Dawny Lwów jego sztuka i kultura artystyczna. – Londyn, 1974.
6. Charewiczowa L. Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej. – Lwów, 1929.
7. Цапенко М., Юрченко П. Архітектура // Історія українського мистецтва: у 6 т. – К., 1968. – Т. 3: Мистецтво другої половини XVII–XVIII століття.
8. Kowalczyk J. Pierre Ricaud de Tirregaille – architekt ogrodów i pałaców // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Teoria i historia. – Warszawa, 1988. – Т. XXXIII. – Zeszyt 4.
9. Логвин Г. Архітектура і скульптура ратуші в Бучачі // Питання історії архітектури та будівельної техніки України. – К., 1959; Його ж.. Украинское искусство X–XVIII ст. – М., 1963.
10. Кравич Д. Українська скульптура періоду рококо // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. ССXXXVI. – Праці секції мистецтвознавства. – Львів, 1998.
11. Вуйцик В. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. Вид. друге, доповнене. – Львів, 1991. – 173 с.; Його ж. Нові штрихи до творчої біографії Бернарда Меретина // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – Т. ССXLI. – Праці Комісії архітектури та містобудування. – Львів, 2001.
12. Возницький Б. Микола Потоцький, Бернард Меретин, Іоан Георгій Пінзель. – Львів, 2005.
13. Александрович В., Ричков П. Собор святого Юра у Львові., 2008.
14. Історія української культури: У п'яти томах. Т. 3. Українська культура другої половини XVII - XVIII століть / Б.Є. Патон (голов.ред.), В.А. Смолій (ред.) – Київ, 2003; Архітектура Львова. Час і стилі. XIII - XXI ст. – Львів, 2008; Історія українського мистецтва : у 5 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; голов. ред. Г. Скрипник; ред. т. : Д. Степовик. – К., 2011. – Т. 3 : Мистецтво другої половини XVI – XVIII століття.
15. Mańkowski T. Katedra św. Jana we Lwowie // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1928. – R. 8. – S. 78.
16. Mańkowski T. Dawny Lwów ... S. 335.
17. Mańkowski T. Lwowska rzeźba rokokowa. – Lwów, 1937. – S. 181.
18. Ibid.

19. Вуйцик В. Нові штрихи до творчої біографії Бернарда Меретина // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. — Т. ССХІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. — Львів, 2001. — С. 520.
20. Там само.
21. Mańkowski T. Lwowskie kościoły barokowe // Prace sekcji historii sztuki i kultury Towarzystwa Nauk we Lwowie, 1932. — Т. 2. — Zesz. 2. — S. 182.
22. Ibid.
23. Ibid.
24. Ibid. S. 184.
25. Цапенко М., Юрченко П. Архітектура ... С. 122.
26. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 184.
27. Ibid.
28. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 336.
29. Homung Z. Majster Pinsel snycerz. Karta z dziejów polskiej rzeźby rokokowej. Wrocławskie awaryzstwo naukowe. Rozprawy komisji historii sztuki. Wrocław, 1976. —Т. X. —S. 68.
30. Gębarowicz M. Prolegomena do dziejów lwowskiej rzeźby rokokowej // Artium Quaestiones. Poznań, 1986. — Т.3. — S. 39.
31. Krasny P. Bernard Meretyn i problem rokoka w architekturze polskiej. Praca doktorska pisana pod kierónkiem Prof. Dra. hab. Jana Ostrowskiego. — Kraków, 1994. — Рукопис. — S. 37.
32. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 182.
33. Ejusd. Katedra św. Jana ... S. 77.
34. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 191.
35. Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających malarze, rzeźbiarze, graficy. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975. — Т. 2. — D-G. — S. 50.
36. Mańkowski T. Fabrica ecclesiae. — Warszawa, 1946. — S. 337.
37. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 203.
38. Ejusd. Kościół dominikanów i architekci lwowscy XVIII // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — 1931. — R. XI. — Z. 1. — S. 10.
39. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 108.
40. Січинський В. Архітектура катедри св. Юра у Львові. — Львів, 1934. — С. 54.
41. Вуйцик В. Будівельний рух у Львові другої половини XVIII століття // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. — Т. ССХІ. — Праці Комісії архітектури та містобудування. — Львів, 2001. — С. 125.
42. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 183.
43. Січинський В. Архітектура катедри.. С. 53.
44. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 203.
45. Ibid.
46. Ejusd. Katedra św. Jana ... S. 77.
47. Ejusd. Fabrica ecclesiae... S. 34.
48. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 204.
49. Ejusd. Dawny Lwów... S. 350.
50. Kowalczyk J. Pierre Ricaud de Tirregaille — architekt ogrodów i pałaców // Kwartalnik architektury i urbanistyki. Teoria i historia. Warszawa, 1988. Т. XXXIII. Zeszyt 4. — S. 300.
51. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 207.
52. Kowalczyk J. Pierre Ricaud de Tirregaille ... S. 301.
53. Mańkowski T. Lwowska rzeźba rokokowa. — Lwów, 1937. — S. 39.
54. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 206.
55. Ejusd. Dawny Lwów... S. 350.
56. Ibid.
57. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 207.
58. Kowalczyk J. Pierre Ricaud de Tirregaille ... S. 306.
59. Mańkowski T. Kościół dominikanów.. S. 10.
60. Kowalczyk J. Pierre Ricaud de Tirregaille ... S. 316.
61. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 209.
62. Ibid.
63. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 339.
64. Вуйцик В. Нові штрихи до творчої біографії Бернарда Меретина // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. — Т. ССХІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. — Львів, 2001. — С. 520.
65. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 194.
66. Sbid. S. 193.
67. Ejusd. Dawny Lwów... S. 341.
68. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 193.
69. Ejusd. Dawny Lwów... S. 341.
70. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 186-189
71. Ibid. S. 189.

72. Вуйцик В. Нові штрихи ... С. 518.
73. Там само.
74. Там само. С. 519.
75. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 183.
76. Ibid.
77. Вуйцик В. Нові штрихи ... С. 520.
78. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 339.
79. Вуйцик В. Будівельний рух ... С. 120.
80. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі- ЦДІА України у Львові), фонд 52(Магістрат міста Львова), оп. 2, спр. 508, стр. 947.
81. ЦДІА України у Львові, фонд 52, оп. 2, спр. 508, стр. 954.
82. Вуйцик В. Будівельний рух ... С. 120.
83. Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do 1772). Lwów, 1927. — S.42.
84. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 349.
85. Kowalczyk M. Cech budowniczy ... S. 42.
86. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 349.
87. Вуйцик В. Нові штрихи ... С. 518.
88. Його ж. Будівельний рух ... С. 120.
89. Там само.
90. Kowalczyk M. Cech budowniczy ... S. 44.
91. Вуйцик В. Будівельний рух ... С. 119.
92. Там само.
93. Його ж. Державний історико-архітектурний заповідник у Львові. Вид. друге, доповнене. — Львів, 1991. — С.37.
94. Його ж. Будівельний рух ... С. 119.
95. ЦДІА України у Львові, фонд 52, оп. 2, спр. 438, стр. 162.
96. Вуйцик В. Будівельний рух ... С.119.
97. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 335.
98. Вуйцик В. Будівельний рух ... С. 121.
99. Hornung Z. Jan de Witte architekt kościoła dominikanów we Lwowie. Warszawa, 1995. — S. 90.
100. Цапенко М., Юрченко П. Архітектура ... С. 123.
101. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 331.
102. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 147.
103. Ibid.
104. Swieńcićkyj I. Rachunki robót malarskich i rzeźbiarskich w katedrze św. Jura we Lwowie w latach 1768—1779 // Dawna Sztuka. — Lwów, 1938. — Rocznik I. — Zeszyt 2. — S. 200.
105. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 331.
106. Ibid.
107. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 148.
108. Ejusd. Lwowska rzeźba rokokowa. — Lwów, 1937. — S. 26.
109. Kowalczyk M. Cech budowniczy ... S.
110. Archivum Polskiej Prowincji OO Dominikanów w Krakowie (nani — ADK у Кракові). Lw. 29. S. 24.
111. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 334.
112. Ibid.
113. Hornung Z. Jan de Witte architekt kościoła dominikanów we Lwowie. Warszawa — S. 52.
114. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 160.
115. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 81.
116. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 334.
117. Вуйцик В. Будівельний рух ... С. 122.
118. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 334
119. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 90.
120. Ibid.
121. Ibid.
122. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 151.
123. Wujczyk W. Architekt lwowski Franciszek Ksawery Kulczycki (na podstawie badań archiwalnych) // Sztuka kresów wschodnich. Materiały sesji naukowej. — Kraków, październik 1996. — 1998. — T. 3. — S. 156.
124. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 154.
125. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 24.
126. Ibid.
127. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 154.

128. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 23.
129. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 331.
130. Ejusd.. Lwowskie kościoły ... S. 156.
131. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 50.
132. Mańkowski T. Lwowskie kościoły ... S. 154.
133. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 50.
134. Bochnak A. Zestudjów nad rzeźbą lwowską w epoce rokoka. Kraków, 1931. — S. 14.
135. Żyła W. Kościół i klasztor oo. dominikanów we Lwowie. — Lwów, 1923. — S. 3.
136. Hornung Z. Problem rokoka w architekturze sakralnej XVIII w. // Wrocławskie Towarzystwo Naukowe. Rozprawy komisji Historii Sztuki. Wrocław, 1972. T. 8. — S. 99.
137. Mańkowski T. Kościół dominikanów i architekci lwowscy XVIII // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — 1931. — R. XI. — Z. 1. — S. 6.
138. Ejusd. Lwowskie kościoły ... S. 156.
139. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 53.
140. Mańkowski T. Lwowska rzeźba... S. 19.
141. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 56.
142. Ibid.
143. Krasny P. Przyczynek do biografii Jana de Witte // Biuletyn historii sztuki. — Warszawa, 1995. — Nr. 3-4. — S. 295.
144. Ibid.
145. Dutkiewicz J. Fabryka cerkwi Wniebowzięcia NMP w Poczajowie // Dawna Sztuka. Warszawa, 1939. Z. 2. — S. 135.
146. Hornung Z. Jan de Witte ... S. 42.
147. Łoza S. Architekci i budowniczowie w Polsce. — Warszawa, 1954. — S. 80.
148. Mańkowski T. Dawny Lwów... S. 348.
149. Ibid.
150. Ibid.
151. Rewski Z. Działalność architektoniczna warszawskich Fontanów // Biuletyn Historii Sztuki. — Warszawa, 1934. — T. 2. — S. 269.
152. ЦДІА України у Львові, фонд 52, оп. 2, спр. 425, стр. 9.
153. Archiwum, Biblioteka i Muzeum Metropolii Lwowskiej Obrządku Laciniego w Krakowie (dalej—ABMMLOL y Krakowi) C. CXXXIII-8. Liber Copulatorum. T. II. 112. — S. 112